

РЕВІЗІЯ ПАТРІАРХАТНИХ УСТАНОВОК У ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Слово «гендер» має англomовне походження та перекладається сучасними словниками словами «стать» та «рід» (граматична категорія) [17, с.284; 18, с.279]. Тривалий час поняття «gender» використовувалося в англійській мові, у якій граматичної категорії роду як такої не існує, переважно у лексикології як морфологічна характеристика. З 60-х років ХХ ст. це поняття все ширше запроваджується у науковий обіг, поступово перетворюючись на одне з найбільш дискусійних у соціально-гуманітарних науках та суспільно-правовій думці.

Аналогічні процеси, вважає Н. Чухим, відбувались в кінці ХVІІІ ст., коли значно розширювалися підходи до розуміння таких понять як культура, клас, демократія [22, с. 59]. Осмислена не як метафізична категорія або біологічна даність, а як категорія аналітична (така, як клас або раса), стать постає системою людських відносин, що глибоко укоренилась в усіх інших соціальних відносинах. Виявилось, наголошує американська дослідниця Х. Хайн, що само поняття «людина», не є нейтральним з позиції статі, яка постає найважливішою складовою соціального і політичного стану суб'єкта, значущою для кожної дії – біологічної, соціальної, культурної [23, с. 282–283].

У найзагальнішому розумінні сучасні вчені трактують поняття «стать» як сукупність генеративних (від лат. *genere* – народжую, відтворюю) і пов'язаних з ними ознак, які є взаємно контрастними; сукупність морфологічних і фізіологічних особливостей організму, що забезпечують статеве розмноження; здатність або нездатність виношувати й народжувати дітей. Статтю зумовлені природні біологічно задані відмінності між чоловіком і жінкою [12, с. 32; 16, с.12; 19]. Поняття «гендер» відноситься до соціального та культурного виміру статі, це її соціокультурна, символічна конструкція, яка відображає соціальні очікування щодо чоловіків та жінок, визначає соціальну структуру суспільства і соціальний порядок. Гендер водночас це процес, що конструює соціально-культурні відмінності статей у ході соціалізації особистості та у процесі розвитку культури. До цієї категорії звертаються дослідники, коли

намагаються розглянути та пояснити статеву асиметрію (культурну та соціальну нерівність статей), ієрархічність (підлегле становище жіночої сутності відносно чоловічої) та поляризацію (уявлення про чоловіче та жіноче як протилежності), які існують у сучасному суспільстві та культурі, та, очевидно, не мають відношення до власне статевих, біологічних відмінностей чоловіків та жінок.

Відносини домінування чоловіків над жінками у будь-якому суспільстві, й у сучасному, також, в гендерних дослідженнях визначають як патріархатні (від «патріархат») [2, с.2; 11, с.21; 13, с. 61]. Вони донині виявляються у буденній свідомості, сімейному укладі, на ринку праці, у доступі до влади, ресурсів, в масовій та високій культурі, в освіті, науці тощо.

Віддзеркаленням цих відносин є глибинна культурна традиція, що зводить загальнолюдську суб'єктивність до єдиної норми – чоловічої, яка репрезентується як універсальна об'єктивність – андроцентризм. Чоловічі нормативні уявлення і життєві моделі видаються за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі [21, с. 12]. Як спосіб мислення, андроцентризм зумовлює нейтралізацію і виключення жіночого як з системи раціонального філософського мислення, так і з системи організації суспільного життя – така панівна установка в інтелектуальній історії людства отримала назву мізогінії [8, с. 390]. Мізогінні та андроцентристські упередження донині відтворюються та транслуються сучасною культурою та наукою всупереч поширеним уявленням про них як гендерно нейтральних.

Майже три тисячі років для пояснення статевої асиметрії культури та суспільства мислителі дискурсивно відтворювали три основні концепції, які американська вчена-феміністка К. Уїтбек визначила у такий спосіб: жінка – це неповноцінний чоловік; реальність складають дві основи, що протистоять або доповнюють одна одну – жіноча та чоловіча; сильні сторони і позитивні якості, властиві жінкам, обумовлені чоловічими потребами [25].

Слід зазначити, що вже рання антична філософія, натурософія, розглядала чоловіче/жіноче як полярні начала, що взаємно змінюють та доповнюють одне одного за

законами функціональної різниці, яка задає структуру «космосу» і людського буття. Представники афінської школи (Сократ, Платон, Аристотель) заклали підмурок бінарних опозицій статей за осями розум / чуттєвість і дух / тіло, де перша аналогія у парі асоціювалося з чоловічим, а друга – з жіночим. Чоловіче начало постає в цьому світогляді втіленням вищої досконалості і людської суб'єктивності, її самої світобудови: вищий Розум тотожний вищій Чесноті та вищій Красі. Іншим полюсом є жіноче начало, яке асоціюється з абсолютною недосконалістю – неоформленим тілом, хаосом, небуттям [8, с.391–392]. Середньовічна філософія, що запозичила методологію і загальні дуалістичні установки онтології та антропології античності, нерозривно пов'язана з християнською теологією, вбачала у жінці «сосуд гріха», носійку зла. Жіноче ототожнювалося із збоченою, гріховною чуттєвістю, яка руйнує внутрішню єдність людського і божественного начала, а її головним призначенням вважалося продовження роду.

В епоху Відродження та Просвітництва з'являються жіночі постаті, що кидали виклик патріархатній культурі, руйнували уявлення про місце жінки суспільстві та історії - еретички романського Півдня, перші письменниці, актриси, світські дами, фаворитки, стурбовані політичним життям і розвитком науки. У XVII–XVIII століттях спалахує ціле сузір'я королев, цариць, правительок [1]. Це ставило під сумнів міф про головне призначення жінки та супроводжувалося спробами переосмислити традиційні погляди на жінку. В цей період вперше в історії класичного мислення відбулася легалізація чуттєвості та тілесності як обов'язкових складових пізнання, а з цим – її спроби філософської ревізії бінарної опозиції патріархатної картини світу.

Філософсько-світоглядні концепції Нового часу ґрунтувалися на принципах пріоритетності, первинності, верховенства прав індивіда щодо суспільства, заперечували божественне походження суспільства і держави. Фундатор теорії природного права і суспільного договору англійський філософ Т. Гоббс (англ. Thomas Hobbes; 1588–1679) вважав, що додержавним етапом розвитку суспільства є так званий «природний стан» – стан абсолютної, нічим необмеженої свободи людей, рівних у своїх правах, можливостях, а також у прагненні до влади. Отже, природний стан - це стан війни всіх проти всіх, для припинення якої люди її намагаються скласти «суспільний договір» та вступити у «громадянський стан». В роботі «Основи філософії» філософ твердив, що «поняття людський рід охоплює ... всіх людей,

що дійсно керуються розумом» [7, с. 296], а тому природна нерівність статей є «не настільки суттєвою, щоб чоловік міг набути влади над жінкою, не вдаючись до війни» [7, с. 368]. Патріархатна держава почалася із завоювання і поневолення жінок, які перебувають у природному стані, їх громадянського підпорядкування і приручення в якості дружин. Тому, хоча у природному стані чоловіки і жінки є вільними і рівними, у громадянському суспільстві домінують чоловіки, оскільки «більшість держав була заснована батьками, а не матерями сімейств» [6, с. 156]. Отже, шлюбне право є не різновидом природного, а політичним правом, створеним чоловіками.

Неперевершеним внеском Т. Гоббса є переосмислення питання щодо жіночої раціональності шляхом розкриття причин відмінностей розуму різних людей – у тому числі чоловіків та жінок. Причини ці «криються в пристрастях, а відмінність пристрастей обумовлюється почасти різною будовою тіла, а почасти різним вихованням. Якби ця різниця виникала б від будови мозку та інших органів відчуття, будь то зовнішніх або внутрішніх, то люди розрізнялися б відносно їхнього зору, слуху та інших відчуттів не менше, ніж фантазією і розсудливістю» [6, с. 55]. Таким чином, залишаючись на патріархатних позиціях, Т. Гоббс першим висловив припущення, що жінка від народження є рівною чоловікові, наділена однаковими з ним розумовими здібностями і фізичними силами. Просвітитель доводив, що нерівність соціального становища жінок і чоловіків має виключно соціально-історичне походження.

Природну рівність чоловіків та жінок відстоював англійський педагог і філософ, представник лібералізму Дж. Локк (англ. John Locke; 1632–1704), який наголошував, що у природному стані «...істоти однієї і тієї ж породи і виду, які від народження отримали однакові природні переваги і використовують одні й ті ж здібності, мають також бути рівними між собою без будь-якого підпорядкування або придушення, якщо тільки Господь і владика їх всіх будь-яким явним проявом своєї волі не поставить одну над іншими і не надасть їй за допомогою явного і визначеного призначення безперечне право на панування і верховну владу» [14, с. 263–264]. Щоправда, у політичному суспільстві, яке Дж. Локк визначав як асоціацію вільних, рівних, раціональних індивідів, у яких є власність [14, с. 313–314], політичні права жінок обмежувалися шлюбним договором, за яким управління спільною сімейною власністю та прийняття рішень покладалося на чоловіка як «більш здібного і більш сильного» [14, с. 308]. Бог

наказав людям піклуватися самим про себе і жити в сім'ї, яка має риси державного устрою. Оскільки жінка, чий обов'язок перед родом полягав у народженні дітей, не може сама утримувати потомство, чоловік має підтримувати її та дітей, поки вони не стануть самостійними [15, с. 306–307]. Викликом проти патріархатних установок класичної філософії Нового часу стало те, що Дж. Локк не виключав окремих інтересів та окремої власності у жінки, в тому числі і в шлюбі. Більш за те, він висловлював переконаність в тому, що будь які обмеження можуть бути здоланими завдяки особистим зусиллям чи науковим заняттям жінок, та що вони здатні заробляти власним трудом [14, с. 173–174].

Суперечливість позицій Дж. Локка в питаннях, що стосуються прав жінок, відобразилася в його педагогічних поглядах. Метою запропонованої просвітителем у трактаті «Про виховання» освітньої системи є виховання джентльмена – людини фізично міцної, добросчесної, діяльної, що вміє володіти собою, має ясну думку і життєво необхідні знання, «вміє вести свої справи розумно і завбачливо» відповідно до свого покликання [15, с. 411]. Серед сфер покликання джентльмена – ділові заняття, комерція, державне управління, військова справа. Відносно виховання дівчаток у згадуваній праці Дж. Локк обмежився зауваженням, що «відмінність статей вимагає застосування різних прийомів» [15, с. 414]. Більш детально про погляди філософа на виховання дівчаток можна дізнатися з його листування з подружжям Е. Клерк. Педагог наполягав, що за деякими винятками виховання хлопчиків та дівчат, особливо у ранні роки, має бути однаковим. Не визнаючи статевих відмінностей у свідомості відносно «істини, чесноти і слухняності», він вважав, що його поради щодо виховання хлопців можуть бути поширені на дівчат [24, с. 102–103]. Разом з тим, аргументи Дж. Локка щодо виховання дівчат виходять з уявлень про майбутні сфери їх життя – чоловікові, на його думку, потрібна здорова дружина, тому дівчаток треба привчати до звичайної їжі, негоди, вітру і сонця, щоб вони не росли слабкими, пхикаючими, хворобливими створіннями, що бояться протягу [24, с. 128]. Як бачимо, Дж. Локк узяв під сумнів деякі патріархатні установки – природну чи божественну зумовленість соціальної нерівності статей, природну вищість чоловіків, нездатність жінок до раціонального мислення, нездоланність обмежень, що покладені на жінку гріхопадінням тощо. Наділяючи жінку природною свободою нарівні з чоловіком, філософ у той саме час вважає об'єктивно зумовленим підпорядкування

жінки владі чоловіка, неможливість її участі в політичному житті країни. В його педагогічній концепції простежується думка про те, що сферою покликання джентльмена є публічна діяльність виключно через його статеву приналежність. Комплементарний «джентльменові» виховний ідеал «леді» Дж. Локком не розглядався, гадаємо, через «невидимість» жінки у тодішньому суспільному житті.

Проблеми відносин статей посідали помітне місце у спадщині французького філософа, автора концепції природного виховання Ж.-Ж. Руссо (фр. Jean-Jacques Rousseau; 1712–1778). Послідовний критик громадянського суспільства, головним рушієм розвитку якого є особистий інтерес, просвітитель пропонував демократичну модель суспільства, розробив концепцію «природного права», яка наділяла абсолютною невідчужуваною владою весь народ. Ж.-Ж. Руссо зробив кроки у бік послаблення патріархатності тодішнього суспільства: він поблажливо відносився до емоційності та чуттєвості жінок, залишивши за ними право на виявлення почуттів, сімейне щастя та кохання; він із пристрасно обрушився на феодално-становий шлюб, закликав брати шлюб по любові без будь-якого примусу.

Щодо рівності статей – то в романі «Еміль, або Про виховання» Ж.-Ж. Руссо зазначав: «У всьому, що не стосується статі, жінка є той же чоловік: у ній ті ж органи, ті ж потреби, ті ж здібності... У всьому, що стосується статі, між жінкою і чоловіком усюди є співвідношення і всюди відмінності...» [20, с. 432]. На відміну від Т. Гоббса і Дж. Локка, він виводить нерівність статей вже з природного стану людини, апелюючи у своїх доказах ні до божественного помислу, ні до традицій чи упереджень, а до емпіричних аргументів: внесок статей у досягнення «загальної мети» – біологічного відтворення – різний. А отже «один має бути активним і сильним, інший пасивним і слабким; необхідно, щоб один бажав і міг, ... інший чинив менше опору...» [20, с. 433].

Природні особливості жінок роблять їх придатними лише для сімейного життя, причому, мислитель відстоював традиційний поділ сімейних функцій між чоловіком і жінкою: перший – господар дому, голова і годувальник сім'ї, який керує та наглядає за поведінкою членів родини; друга – подруга, помічниця, що добровільно підкоряється владі чоловіка, дбає про нього і родину, відповідає за її репутацію. На думку Ж.-Ж. Руссо, жінка створена спеціально для того, щоб подобатися і підкорятися чоловікові, а тому вона має прагнути стати приємною для нього, замість того щоб робити йому виклик. З особливостей

репродуктивної поведінки чоловіків та жінок філософ виводив висновки про їхню моральну різницю: для підтримання людської гідності Вища Істота, даруючи людині (чоловікові – М.В.) безмежні схильності, дала закон, який їх регулює, «щоб він був вільним і володів собою; віддаючи жінку у владу безмежних бажань, Вона приєднує до цих бажань сором'язливість з метою стримувати їх» [20, с. 434]. Отже, не існує ніякої рівності між статями: «самець буває самцем лише у певні моменти; самка ж залишається самкою все життя» [20, с. 437]. Тому терпіння і лагідність, завзяття і непереборна прихильність, ніжність і турбота, покладені жінкою заради сімейства, є «для неї не одною з чеснот, а природним прагненням...» [20, с. 439]. Слабкий жіночий розум не здатний контролювати своє тіло, а отже жінка потребує наставника – спочатку батька, а згодом – чоловіка, рішенням яких вона має підкорятися [20, с. 458].

На відміну від жінки, чоловік здатний за допомогою розуму збагнути моральні принципи і перейти від зовнішнього контролю своєї поведінки до внутрішнього, здолавши розбіжність між універсальною загальною волею і егоїстичною індивідуальною [20, с. 569–570]. Тобто, на думку філософа, чоловікові вищою істотою та від природи надані свобода і дар володіти собою, а жінці – здатність стримувати себе.

Недосконалим, слабким, за переконанням Ж.Ж. Руссо, є розум жінки – їй не під силу «дослідження абстрактних та умоглядних істин, принципів, аксіом науки, усього того, що прагне узагальнення ідей». Всі заняття жінок мають відноситися до практичної сфери, «їхня справа – застосовувати принципи, які відкрив чоловік, та здійснювати спостереження, які приводять чоловіка до встановлення цих принципів». Є лише одна сфера роздумів, де жінка може досягти успіху – вивчення людей та їх почуттів, адже праці геніальні перевершують її розуміння [20, с. 473].

Пропонована Ж.Ж. Руссо концепція «природного права», яка живила пафос французької революції, поширювалася лише на чоловіків – тобто сфери соціального буття були розділені філософом за статевою ознакою. За жінкою, згідно з міфом про її «природне призначення», закріплювалася приватна, внутрішня сфера, за чоловіком – суспільна, зовнішня. Допуск жінок до суспільного життя, вважав мислитель, призведе до хаосу, аморальності, адже це буде суперечить самій жіночій природі – жінка стане нехтувати своїми обов'язками, буде демонструвати чоловічий тип поведінки. Отже у межах своєї суспільно-політичної концепції Ж.-Ж. Руссо обґрунтовував соціостатеві відмінності та різні

соціальні функції статей, що надовго сприяло закріпленню патріархатних установок у суспільній думці.

Суттєво й те, що фізичні та інтелектуальні якості, моральні властивості та поведінкові особливості жінок та чоловіків розглядалися ним як притаманні їм від народження та похідні від їх біологічної різниці. Такий підхід пізніше отримає назву есенціалістського [21, с. 128]. Цей підхід визначав його позицію в питаннях жіночої освіти та виховання: оскільки від жіночої турботи залежить початкове виховання чоловіків, їх устої, пристрасті, смаки, задоволення і сама честь, то виховання жінок «повинно мати відношення до чоловіків» [20, с. 442]. Виховання жінок і чоловіків в концепції Руссо конструювалось як виховання двох нерівноцінних і нерівних суб'єктів, одному з яких (чоловікові) надано право управляти життям іншого (жінки). Відповідно, вільне виховання поширювалося лише на виховання чоловіків, навпаки, виховання жінки базувалося на нагляді та контролі.

Як бачимо, для філософів Нового часу, прихильників ідеалів природної рівності та природних прав, запитання, чи відносяться жінки до «вільних» та «рівних» залишалось дискусійним. На це запитання намагався дати відповідь родоначальник класичної німецької філософії і німецького лібералізму І. Кант (нім. Immanuel Kant; 1724–1804). В основі філософської антропології І. Канта покладена концепція родової сутності людини як мислячої та активної істоти, за якою розум поставав провідною характеристикою людської суб'єктивності. Відмінність чоловіків та жінок філософ вбачав в особливостях їхнього розуму, точніше способів його використання. Філософ визнавав за жінкою стільки само розуму, скільки за чоловіком «...з тією лише різницею, що це прекрасний розум, наш же, чоловічий, – глибокий розум, а це лише інше визначення піднесеного» [10, с. 152]. Жіночому розуму недоступні абстрактні, а також корисні, але сухі знання, жінці не властиві благородство, відповідальність, почуття обов'язку та піднесеного.

Через свою нездатність особисто застосовувати свій розум в цивільних справах, вважав І. Кант, жінка «у будь-якому віці визнається у громадянському відношенні недієздатною; чоловік – її природній куратор» [9, с. 448–449]. Він, як і Ж.-Ж. Руссо, не визнавав рівності статей – у природному стані жінка є домашньою твариною, а у громадянському – предметом володіння і управління [9, с. 554, с. 560]. Причини та наслідки «природної» різниці між чоловіком і жінкою І. Кант виклав в своїй «Антропології з прагматичної точки зору».

На його думку, природа створила чоловіка та жінку, щоб поєднати їх для збереження роду, та наділила їх суспільними якостями, щоб «зробити статеве спілкування в їх домашньому єднанні тривалим» [9, с. 553]. Співіснування статей вимагає – і тут І. Кант повторює аргументи Ж.-Ж. Руссо, щоб одна стаття була підпорядкована іншій, яка має у чомусь її перевершувати, щоб мати можливість володіти нею або правити: чоловік перевершує жінку – своєю фізичною силою і своєю мужністю, а жінка чоловіка – своїм природним даром опановувати схильністю до неї чоловіка, адже ще у нецивілізованому стані перевага завжди на стороні чоловіка [9, с. 552–553]. Статі, на його думку, відрізняються цілями, які природа вклала в кожну з них, щодо жінок, імовірно це: «1) збереження роду, 2) культура суспільства та його облагороджування жіночністю» [9, с. 556].

Цікаво, що статеві відмінності І. Кант аналізує через жінку, а не через чоловіка, адже за патріархатною традицією визнавав чоловіче нормативним, універсальним. Недосконалим уявлялося жіноче – адже особливості жінки є проявом природи, а не створюються культурою. Остання «тільки дає поштовх для їх розвитку і при сприятливих умовах робить їх помітними», а тому «в антропології характерні особливості жінки, більше ніж особливості чоловіка, є предметом вивчення для філософа» [9, с. 554]. Отже, наріжним каменем у філософії І. Канта є есенціалістське твердження про природну сутнісну відмінність жінок та чоловіків, що існує не лише на рівні анатомії, а й на рівні психології, моральності, чуттєвості, естетичного почуття тощо. У філософській концепції І. Канта жіноче – це пасивне, підлегле, залежне, природне, чоловіче – творче, активне, відповідальне, культурне. Чоловік постає суб'єктом пізнання, тоді як жінка – лише об'єктом антропологічного аналізу своєї суб'єктивності.

Значний внесок в осмислення жіночої суб'єктності зробив німецький філософ Г. Гегель (нім. Georg Wilhelm Friedrich Hegel; 1770–1831). Мислитель відстоював тезу про існування «другої», суспільної природи людини – моральної, яка надбудована над першою, індивідуальною, втілена в традиціях, інститутах, законах, практичній діяльності. Вона має три форми прояву – сім'я, громадянське суспільство, держава, з яких сім'я є найнижчою формою, адже відносини в ній розгортаються не між громадянами, а між родичами. Саме цей «нижчий світ» і є світом негромадян – жінок, у якому вони реалізують своє призначення, оскільки участь в інших формах духа для них неможлива. Відносини у сім'ї мають приватний

характер, і тому не знаходяться у сфері етичного [5, с. 240–245].

Антропологічні спостереження Г. В. Ф. Гегеля, викладені ним в «Лекціях з філософії історії» [3] свідчать про його розуміння соціально-культурної та історичної обумовленості статевих відмінностей, проте він виправдовує традиційну для європейської культури модель відносин між статями із властивим їй розподілом сфер їхньої життєдіяльності. Визнаючи взаємну доповнюваність соціальних ролей чоловіків та жінок, він прямо виправдовував зверхність чоловіків природним призначенням статей, яке завдяки своїй розумності та доцільності набуває інтелектуального та морального значення [4, с. 215]. На відміну від чоловіків, жінкам не доступне ідеальне і всезагальне, вони діють не згідно «вимог всезагального, а виходячи з випадкової схильності або думки» [4, с. 216]. Принцип, що скеровує розвиток жінки – це почуття, а не розуміння універсальності, а отже жіноче – це загроза громадянському суспільству, а тому має бути витиснуте у сферу приватного.

Разом з тим, саме нижчий жіночий світ дозволяє чоловікові виявляти себе як самоусвідомлювану етичну істоту. Отже, учіння Г. Гегеля про другу природу дозволило перенести аналіз відносин статей і статевих ролей в економічну, соціальну, культурну, символічну та історичну площину. Однак, приписуючи жінкам і чоловікам традиційні статеві ролі, Г. Гегель кодував гендерні відмінності як глибинні онтологічні властивості другої, моральної природи людини, а не вважав їх обумовленими біологією.

Таким чином, у Новий час відбувалося переосмислення патріархатних установок, властивих тодішній філософській картині світу. Це зумовило формування нової емпіричної аргументації як «за», так і «проти» соціальної диференціації статей. Група аргументів, що виправдовувала таку диференціацію, базувалися на трьох патріархатних установках:

- уявлення про співіснування окремих сутностей – чоловічої та жіночої;
- уявлення про соціальну диференціацію статей як результат природної сутнісної різниці чоловіків та жінок;
- уявлення про онтологічну, гносеологічну, аксіологічну вищість чоловічої сутності над жіночою.

При цьому статевий розподіл у культурі та суспільстві пояснювався нерівнозначністю репродуктивного внеску чоловіків та жінок, або природною різницею їх етичних якостей та розумових можливостей. На основі цієї різниці за жінками закріплювалася сфера приватного життя, а за чоловіками – суспільна сфера. Навіть

відстоюючи природну рівність та природні права статей, філософи виправдовували підпорядкування жінки владі чоловіка, обмеження її громадянських прав як розумні, доцільні та об'єктивно зумовлені.

З іншого боку, в філософії Нового часу відбувалися перші спроби обґрунтування жіночої суб'єктності та рівності чоловіків та жінок як соціальної норми шляхом критичного переосмислення патріархатних установок, а саме:

- розкриття історичної та соціокультурної обумовленості соціальної нерівності статей; осмислення виховання як причини розумових відмінностей чоловіків та жінок;
- розкриття походження патріархатної держави через практики соціального поневолення та громадянського підпорядкування жінок, однією з яких є шлюбне право; критика інституту традиційного шлюбу;
- доведення природної рівності розумових та фізичних сил чоловіків та жінок; визнання жіночої суб'єктності та раціональності; артикуляція права жінок на освіту, працю, шлюбний вибір, окрему власність тощо.

Це сприяло перенесенню жіночого питання у площину соціальних, культурних, правових та економічних відносин. Саме філософська ревізія патріархатних установок Нового часу поклала начало жіночим дослідженням, феміністичній критиці суспільного знання та соціального устрою, а згодом – і виокремленню гендерних досліджень як напряму наукового аналізу соціально-гуманітарних наук. Перспективи подальших досліджень вбачаються у виявленні подальшої еволюції патріархатних установок, їх впливу на розвиток соціально-гуманітарного знання, дослідженні їх трансформації у постмодерній науці, перш за все у дослідженнях, що презентуються як гендерні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазова С. Русские женщины в лабиринте равноправия: Очерки полит, теории и истории. Докум. материалы. / С. Айвазова – М.: РИК Русанова, 1998 – 408 с.
2. Батлер Д. Гендерний клопіт: Фемінізм та підрип тожсамості / Д. Батлер. – Київ: Ентіс, 2003. – 224 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории / Г.В.Ф. Гегель – СПб.: Наука, 1993, 2000. – 480 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – Москва: Мысль, 1990. – 528 с.
5. Гегель Г.В.Ф. Система наук. Часть 1. Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель – СПб: Наука, 1999. – 444 с.
6. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – С. 4–590
7. Гоббс Т. Основ философии / Т. Гоббс // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1989. – С. 66–506.
8. Жеребкин С. В. Гендерная проблематика в философии / С. В. Жеребкин // Введение в гендерные исследования. – Харьков, 2001. – С. 390–426.
9. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант // Кант И. Сочинения: В 6 томах. – Т. 6. – М.: Мысль, 1966. – С. 349–588.
10. Кант И. Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного / И. Кант // Кант И. Сочинения: В 6 томах. – Т. 2 – М.: Мысль, 1964. – С. 125–185.
11. Кісь О. Феміністська парадигма в культурній та соціальній антропології: західний досвід / О. Кісь // Народознавчі зошити. – 2011. – № 1. – С. 14–27.
12. Кон И. С. Пол и гендер. Заметки о терминах / И. С. Кон // Андрология и генитальная хирургия. – 2004. – № 1–2. – С. 31–34.
13. Курченко Л. М. До визначення поняття «гендерний дискурс» / Л. М. Курченко // Українське мовознавство: міжвід. наук. зб. – Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 41/1. – С. 58–61.
14. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – Т. 3 – М.: Мысль, 1988. – с. 135–405.
15. Локк Дж. Мысли о воспитании / Дж. Локк // Сочинения: В 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – с. 407–607.
16. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. М. Мельник // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 10–29.
17. Мюллер В. К. Англо-русский. Русско-английский словарь / В. К. Мюллер. – Москва: АСТ, 2015. – 1184 с.
18. Новітній англо-український, українсько-англійський словник / Уклад. С. М. Крисенко. – Харків: ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе», 2005. – 960 с.
19. Ноздрачев А. Д. Начала физиологии / А. Д. Ноздрачев, Е. Л. Поляков – СПб.: Лань, 2001. – 464 с.
20. Руссо Ж.-Ж. Эмил, или О воспитании / Ж.-Ж. Руссо // Ж. Ж. Руссо. Педагогические сочинения: в 2 т. – Москва: Педагогика, 1981. – С. 19–592.

21. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информациа XXI век, 2002. – 256 с.
22. Чухим Н. Д. Гендер та гендерні дослідження в XX столітті / Н. Д. Чухим // Проблеми освіти. – Київ, 2004. – Вип. 36. – С. 48-53.
23. Hein H. The Role of Feminist Aesthetics in Feminist Theory // The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 1990. – № (4) – P. 281-291.
24. The correspondence of John Locke and Edward Clarke, [1682-1704] / Ed. with a biogr. study by B. Rand. – Books for Libraries Press, 1975. – 607 p.
25. Whitbeck C. The Other Reality: feminist ontology / Cohen Whitbeck // From Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy. – New York: Rowman and Alanheld, 1984. – P. 64-88.
11. Kis' O. Feminist's'ka paradyhma v kul'turniy ta sotsial'niy antropolohiyi: zakhidnyy dosvid / O. Kis' // Narodoznavchi zoshyty. – 2011. – № 1. – S. 14-27.
12. Kon Y. S. Pol y hender. Zametky o termynakh / Y. S. Kon // Androlohyya y henytal'naya khyrurhyya. – 2004. – № 1-2. – S. 31-34.
13. Kurchenko L. M. Do vyznachennya ponyattya «hendernyy dyskurs» / L. M. Kurchenko // Ukrayins'ke movoznavstvo : mizhvid. nauk. zb. – Kyiv : KNU im. Tarasa Shevchenka, 2011. – Vyp. 41/1. – S. 58-61.
14. Lokk Dzh. Dva traktata o pravlenyy / Dzh. Lokk // Lokk Dzh. Sochynenyya : V 3 t. – T. 3 – M. : Мысль, 1988. – s. 135-405.
15. Lokk Dzh. Мысли о воспитаньи / Dzh. Lokk // Sochynenyya : V 3 t. – T.3. – M. : Мысль, 1988. – s. 407-607.
16. Mel'nyk T.M. Hender yak nauka ta navchal'na dystsyplina / T.M. Mel'nyk // Osnovy teoriyi henderu: Navchal'nyy posibnyk. – K.: «K.I.S.», 2004. – S. 10-29.
17. Myuller V.K. Anhlo-russkyy. Russko-anhlyyskyy slovar' / V. K. Myuller. – Moskva : ACT, 2015. – 1184 s.
18. Novitniy anhlo-ukrayins'kyy, ukrayins'ko-anhlyys'kyy slovnyk / Uklad. S. M. Krysenko. – Kharkiv : VAT «Kharkivs'ka knyzhkova fabryka im. M.V. Frunze», 2005. – 960 s.
19. Nozdrachev A. D. Nachala fyzyolohyy / A. D. Nozdrachev, E. L. Polyakov – SPb. : Lan', 2001. – 464 s.
20. Russo Zh.-Zh. Эмыл', yly O vospytanyy / Zh.-Zh. Russo // Zh.Zh.Russo. Pedahohycheskye sochynenyya : v 2 t. – Moskva : Pedahohyka, 1981. – S. 19-592.
21. Slovar' hendernyykh termynov / Pod red. A. A. Denysovoy. – M. : Ynformatsyya XXI vek, 2002. – 256 s.
22. Chukhym N. D. Hender ta henderni doslidzhennya v XX stolitti / N. D. Chukhym // Problemy osvity. – Kyiv, 2004. – Vyp. 36. – S. 48-53.
23. Hein H. The Role of Feminist Aesthetics in Feminist Theory // The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 1990. – № (4) – R. 281-291.
24. The correspondence of John Locke and Edward Clarke, [1682-1704] / Ed. with a biogr. study by B. Rand. – Books for Libraries Press, 1975. – 607 r.
25. Whitbeck C. The Other Reality: feminist ontology / Cohen Whitbeck // From Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy. – New York: Rowman and Alanheld, 1984. – P. 64-88.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Ayvazova S. Russkyye zhenshchyny v labyrnte ravnopravyya : Ocherky polyt, teoryy y ystoryy. Dokum. materyaly. / S. Ayvazova – M.: RYK Rusanova, 1998 – 408 s.
2. Batler D. Hendernyy klopit : Feminizm ta pidryv tozhsamosti / D. Batler. – Kyiv : Entis, 2003. – 224 s.
3. Hehel' H.V.F. Lektsyy po fylosofiyy ystoryy / H.V.F. Hehel' – SPb.: Nauka, 1993, 2000. – 480 s.
4. Hehel' H.V.F. Fylosofiyya prava / H. V. F. Hehel'. – Moskva : Мысль, 1990. – 528 s.
5. Hehel' H.V.F. Systema nauk. Chast' 1. Fenomenolohyya dukha / H.V.F. Hehel' – SPb.: Nauka, 1999. – 444 s.
6. Hobbs T. Levyafan, yly Materyya, forma y vlast' hosudarstva tserkovnoho y hrazhdanskoho / T. Hobbs // Hobbs T. Sochynenyya: V 2 t. – T. 2. – M.: Мысль, 1991. – S. 4-590
7. Hobbs T. Osnov fylosofiyy / T. Hobbs // Hobbs T. Sochynenyya: V 2 t. – T. 1. – M. : Мысль, 1989. – S. 66-506.
8. Zherebkyn S. V. Hendernaya problematyka v fylosofiyy / S. V. Zherebkyn // Vvedenye v hendernyye yssledovanyya. – Khar'kov, 2001. – S. 390-426.
9. Kant Y. Antropolohyya s prahmatycheskoy tochky zrenyya / Y. Kant // Kant Y. Sochynenyya: V 6 tomakh. – T.6. – M.: Мысль, 1966. – S. 349-588.
10. Kant Y. Nablyudenyya nad chuvstvom prekrasnoho y vozvyshennoho / Y. Kant // Kant Y. Sochynenyya: V 6 tomakh. – T. 2 – M.: Мысль, 1964. – S. 125-185.